

KRÚDY GYULA

*az impresszionista széppróza
magyar mestere
(1878—1933)*

Aki a múlt dekoratív vonásait, letűnt korok idillikus hangulatait szereti és keresi a művészetben, nyúljon bátran Krúdy Gyula regényeihez és novelláihoz. A magyar életnek ez a képzeletgazdag, bővérű, ám ugyan-

akkor szemérmes krónikása, a szivárvány pasztellszíneiben hozza eléje a ködbe vesző, sejtelmes magyar világot. Kifogyhatatlan mesélő kedvvel mutatja be sorra ódon környezetet kedvelő alakjait: tág szívű és tragikus szerelmű szép asszonyokat, mesterségükből kikopott, de még mindig vonzó félvilági dámákat, céda szeretőket, szerelem nélkül elfonnyadó szüzeket, kecsegeorrú topánkákbán, szűk pantallókban járó költőket, mellbeteg újságírókat, nagy étkű, borissza aglegényeket és a különcök galériájában a legnagyobb különcöt: a vörös postakocsin utazó Alvinczi Eduárdot. Ennek a fogadóiban tanyázó, keleti fejedelemként jellemzett kényúrnak nincs kora, csak régen elvihartzott szerelmekkel és párbajokkal teli múltja, a hozzá fűződő legendák sorával, melyeknek mélyén mindig rejlik egy-egy cseppje a mindennapok fogható valóságainak.

És ez a nyitja a Krúdy-írások varázsának, ez az utánozhatatlan impressziós elbeszélő hang, melyben mese és legenda az élet valóságos tényeivel ötvöződik.

Mint a legtöbb nagy elbeszélőnél, Krúdynál is a gyermekkori élmények, a szülőföld hangulata, az otthon szeretete adják meg az első impulzusokat. A nyíri tág — Nyíregyházán született 1878-ban — egy életre szóló élménnyel bocsátja útjára a tizenégy esztendőskorában már tollat forgató fiatalot, és negyven éven át haláláig kifogyhatatlan forrásként egyre bensőségebben táplálja képzeletét. A szülői házban nagyapja, a negyvennyolcas szabadságharc tisztje, Damjanich tábornok legendás tetteit meséli, itt kapja kezébe nyelv művészetének eszményképét, Petőfit, itt szerez tudomást a család másik kalandos alakjáról, 1848 legendás hősről, Krúdy Kálmánról, későbbi írásai „álomlovagjáról“.

Ábrándozó, de nyughatatlan kedély. „Hírlapírónak szöktem el hazulról“ — írja önvallomásaiban. Érettségi után van, tizenhatodik életévét töltötte be éppen, amikor Debrecenben felcsap újságírónak. Innen hamarosan az irodalmi életnek jobban kedvező Nagyváradra kerül, majd a millennium évében, 1896-ban, tizennyolc éves korában Budapestre.

Jelentkezése idején, a századvégen és a századforduló esztendeiben a magyar irodalom legjobbjai, Thúry

Zoltán, Tömörkény István és Bródy Sándor kezdenek rámutatni a kor égető problémáira, és valóságsszemléletükkel fejlesztik a magyar kritikai realizmust. Krúdy, noha ő is kifejezi osztálya hanyatlását, nem mondható realistának; írói módszere leginkább a francia impresszionizmushoz hasonlítható, utánozhatatlan magyar ízzel és hangulatokkal. Embereket és sorsokat, főleg hangulatokat érzékeltet, hangot ad a mezők és erdők némaságának, a betyároktól benépesített lápok rejtelmekkel teli világának. Romantikus hajlamát erős vitalitás fűti, és fogékony az élet realitásai iránt is. A nyírségi kúriák pusztuló világáról, a nemesi hanyatlásról egyszerre ír sejtetően és valóságos színekkel is, mint Zelma Lagerlöf az ő szűkebb hazája, a svéd Wärmland udvarházairól, Gösta Berlingről és Ekeby úrnőjének tizenkét gavallérjáról.

Budapesten Krúdy valamennyi számottevő újságnak, irodalmi folyóiratnak munkatársa lesz. Közel százra rúg önálló köteteinek száma; saját nevén kívül — látzólagos termékenysége leplezésére — újságokban közzétett írásaiban számtalan álnevet használt. Regények és hosszabb elbeszélések mellett írt százsámra tárcákat; ezek között akad tiszavirág-életű, ám többségük maradandó értékű, kivált azok, amelyeket kedvenc költőiről és íróiról vetett papírra. *Írói arcképei* két testes kötetet tesznek ki; ötven magyar író-t örökített meg bennük sajátos egyéni ízléssel és meleg emberséggel. Irodalomtörténeti érdeklődése központjában főleg a haladó magyar múlt állt, a felvilágosodás korának tragikus küzdelmei, a Martinovics-tragédia, amelyről drámaian ható kisregényét, *A magyar jakobinusokat* írta.

Ezekről az *Írói arcképekről* jegyzi meg Kozocsa Sándor, Krúdy életművének egyik kitűnő ismerője, nagyszabású tanulmányában:

„Számos problémát vetett fel, írói mozgalmakra világított rá, irodalmi félszedségekre és ferdeségekre hívta fel a figyelmet. Kritikája sohasem személyes élű, mindenkor az elvek érdeklik, és azokért száll síkra. Írói arcképeinek legrokonszenvesebb vonása az a szeretetreméltóság, ahogy kisebb-nagyobb kortársairól véleményt mond, azok jelentőségét méltatja. Tollát sohasem vezeti kicsinyes klikkérdek, közepes írókról éppoly meleg szeretettel nyilatkozik, mint a nagyok-

ról. Tehetségének fölényét sohasem fitogtatja, mesteriségének tiszta és alázatos híve, s éppen ez az egyszerűség teszi művét ma is időfelettivé.“

Nem egészen tíz esztendeig, 1910-től a forradalmakig élvezheti a révbe érkezett nagy írónak kijáró megbecsülést és ünneplést. A háború idején nem áll az „acélfüldőt“ dicsérő írók közé, de szokatlan józansággal — ha nem is a forradalmár szemével —, humánuma parancsára hallgatva írja *Pesti levelek* című sorozatát az akkori idők legjelentékenyebb magyar napilapjába, a *Magyarországba*.

Mint Móricz Zsigmond, századunk legnagyobb magyar prózaírója, ő is szinte szíve szakadtáig dolgozott, de nagy kortársánál jóval szerencsétlenebb; egészségi állapota évről évre romlik, súlyos anyagi gondokkal küzd, mert a kiadói igen mostohán bánnak könyveivel, bár igen nagy a keletjük, legnépszerűbb és legtöbbet olvasott regényei antikváriumokban sem kaphatók. 1925-ben az Athenaeum, az akkori idők legnagyobb magyar kiadója, megjelentetett ugyan egy tízkötetes válogatást, de ez inkább a kiadónak hozott hasznot, keveset segített az előlegekkel lekenyerezett, műveit „örök áron“ elkótyavetyélő Krúdy szorongatott helyzetén.

Élete utolsó esztendeiben nehéz kezű börtönörök tartották fogva: a szegénység, a betegség és a korán beköszöntött öregség. A Baumgarten-alapítvány díja élete egy esztendejét valamivel gondtalanabbá teszi, a Pen Club későbbi kapott nagydíja, amelyet Móricz Zsigmonddal osztott meg, adósságok törlesztésére kellett, szétfolyt a kezében. Szertelen életmódjától aláásott egészsége egyre gyakrabban köti az ágyhoz, és amikor ötvenöt éves korában, 1933 tavaszán meghal, szinte jelképesen sötétség veszi körül ágyát: lakásában kikapcsolták a villanyt, mert a számlát nem tudta kifizetni.

Félelmetes vád ez nem csupán a kiadók és az újságok felelős szerkesztői ellen — az utolsó esztendőikben csak egyetlen napilap közli tárcáit és karcolatait —, de vád ez az egész Horthy-rendszer és annak hivatalos irodalompolitikusai ellen, akik nem ismerték fel Krúdy írásművészetének egyedülvaló nagyságát, és nem bocsátották meg az írónak, hogy 1918-ban Móricz Zsigmond társaságában részt vett a kápolnai földosztáson,

és erről a nagy élményéről — a magyar paraszttal történt legigazabb találkozásáról — egy megrendítő riportot írt (*Kápolnai földosztás*). És további újabb „bűnére“ sem kapott bocsánatot, hogy néhány hónappal később hasonló lelkesedéssel síkra szállt a Magyar Tanácsköztársaság eszméi mellett.

Krúdy legtermékenyebb korszakában, 1913-ban, anyagi gondoktól mentesen és jó testi kondícióban írta a *Vörös postakocsit*, amelynek még könyv alakban való megjelenése előtt fémjelzést adott, hogy az akkor legnépszerűbb irodalmi lap, *A Hét* az olvasóközönség legnagyobb érdeklődése mellett folytatásokban közölte.

Kevéssel azután, hogy Krúdy Budapestre érkezik, *Ifjúság* című kisregényében így örökíti meg első benyomásait:

„Reggel öt-hat óra között érkezett Budapestre... Elkábította a zaj, ami a pályaudvaron fogadta... A széles Kerepesi úton vastag fekete emberszalagok kígyóztak előre, befelé, a város felé, ahol az élet lüktet. Valami francia kisregényből jutott eszébe egy frázis, az ifjú hősről, a deli lovagról, ki lábával toppant a középkori város kapuján és szólt: —»Ezt« meghódítom...“

Bizonyára az ifjú író büszke kijelentése juthatott Ady Endre eszébe, amikor a „meghódítás“ könyvének mondja *A vörös postakocsit*, ezt a „könnyes, drága, gyönyörű könyvet“. Ugyanakkor Bródy Sándor, az ünnepelet és körülrajongott drámaíró, így lelkendezett:

„Szerencsésnek érzem magam, hogy jelenthetem: egy írotársam megemberelte magát. És most a publikumon a sor. És a kiadókon, akiket íme, figyelemzetetek: van itt köztünk valaki, akin igen-igen sok pénzt fognak keresni.“

Bródy fején találta a szöveget: a kiadók sokat kerestek, az író maga morzsákat kapott.

A vörös postakocsi és a négy évvel később, 1917-ben írott *Őszi utazások a vörös postakocsin* Krúdy Gyula legolvasottabb és legnépszerűbb regényei a Szindbád-kötetek és *A podolini kísértet* mellett. Egy ma nem szokványos, impresszionizmusa ellenére nem idegenül ható, rokonszenves írói jelenséget ismerünk meg bennük, akit hiba volna gyöngé megfigyelőnek tartani

csak azért, mert képzelete szabadabban csapong, inkább álmodik, mint megfigyel, és buja fantáziával úgy mesél, hogy ránk, olvasókra bízva meséi kiegészítését. Sok olvasónak éppen ez a laza szerkezet és hézagosság gyűjtja fel alkotói képzeletét és okoz gyönyört; ez is egyik titka Krúdy varázsának.

És nem ugyanilyen elbűvölő-e Krúdy elbeszélő hangja, amelyben a század végi mélabú és nosztalgia szülte alakok teljesen életszerű, valóságos figurákkal keverednek? Mint legtöbb írásában, úgy ezekben a regényekben is csodálatosan árnyalt nyelvezete, eredeti és fantáziadús metaforái, a jelzőknek teljesen újszerű — igen ritkán öncélúan ható halmozása kétféle témakörnek, egy álomszerűnek és valószerűnek kifejezésére szolgál. Áradó romanticizmusába, a női szépségért fennköltén rajongó hangjába mindig belekeverődik valami józanságból diktált valóságos elem, ami elnyomja és elsimítja a fellengzősség és túleszményítés buktatóit. És van-e romantikát kedvelő olvasó, aki nem hallgatná meg szép asszonyok virágos — sohasem pletykás — visszaemlékezéseit forróvérű, erős karú szeretőikről, vagy nem ülne le szívesen Alvinczi Eduárd ezüstkaros gyertyatartókkal díszített, damasztterítős ünnepi asztalához a vén Fehér Ló fogadóban, hogy belekóstolhasson a hófehér hajú, fehér ruhás, híres főzőasszony, Enyiginé pompás malacaprólék-levesébe, sajtpudingjába, vajastésztaban sült vesepecsenyéjébe, és hozzá fejedelmi borokat kortyolhasson? Savarint, a gasztronómia francia fejedelmét homályba állítja Krúdy szakácskodó művészete, a pincék titkainak, borpárlatok és likőrök sajátos zamatának ismerete.

És Krúdy alakjai — akikre már utaltam!

Egy budai bérház ablakai mögül, könnyű csipkefüggönyöktől eltakarva egy hallatlanul érzékeny lelkületű, enervált, már kissé beteges férfi figyeli a havas, szűk utcákat, egész Budát és túl Budán a könnyű párákba foszló, megfoghatatlan, olykor mégis nagyon valóságos és nemegyszer tragikusan ható életet. Ez a különös, szenzibilis teremtés Rezeda Kázmér, a Turgenyevben gyönyörködő, a sorsüldözött Vasziljevics Vaszilijt rokonának érző ábrándos és bánatos fiatalember, aki wertheri mélabúval szíven lövi magát, majd felépülve Alvinczi szolgálatába áll. Rezeda Káz-

mérban egy kissé mintha önmagát festené le, a vörös postakocsi tulajdonosában pedig egy letúnt osztály utolsó lovagját.

Eszményített alak volna ez a mérhetetlenül gazdag utolsó magyar grand-seigneur, akinek nincs kora, túl van a negyvenen és innen a százon, túl a bohó szerelmeken és mégis ifjú hölgyek kedvelője és támogatója. Nos, az eszményítés ténye tagadhatatlanul fennáll, de Alvinczi korántsem afféla Jókai-hős, még a romantika értelmében sem — csupán rendkívül vonzó különc. Különc rajta minden vonása: a lovagiassága, büszkesége, életművészete, ételhez-italhoz értése, és különöc abban is, hogy érzéssel, odaadással, cinizmus és élvhajzás nélkül tud udvarolni és szeretni.

Alvinczi kocsija álombeli tájak felé viszi mélázó utasait. Vannak köztük a hanyatlás stigmáitól megjelöltek, akik álmatag romantikus életérzésükkel, furcsaságaikkal, bogaraikkal keltik fel a figyelmet, ám a kocsin és utasain túl van egy másik, valóságosabb világ is, budai kisemberek, pincérek, színésznők, újságírók kitűnően egyénített dús embergalériája. És ez az embergaléria nagyon határozottan juttatja kifejezésre, hogy a dzsentrí családból származó — és a családok csendes életét mélységesen tisztelő — Krúdy sem a századforduló éveiben, sem később, a Horthy-korszak Magyarorszáგában nem volt soha a dzsentrifzlés kiszolgálója, mint Herczeg Ferenc.

Krúdy írói arcképe vázlatos maradna, ha nem mutatnék rá, mennyire értette a jellegzetes magyar tájat, és mennyire ismerte a szlovák földet is embereivel, hegyeivel, meséivel és legendáival. Megannyi finom pasztellkép minden tája, akár síkságot, akár hegyi világot idéz elénk! Csak Krúdy tudta ilyen költőien megadni a hótól ellepett tabáni házak télies varázsát a lilásszürke éggel és a kopár fák barna meztelenségével.

De Krúdy kalandok írója is, olyan kalandoké, melyek nem vezetnek déltengerekre, óceáni szigetekre, hanem itt, a legközvetlenebb környezetünkben keresik meg azt az egzotikumot, amely öreg és fiatal olvasót egyaránt lebilincsel.

A *Nyugat* 1912-es évfolyamában egy Krúdy-könyvről szóló beszámolóban ezeket olvashatjuk:

„... egy sereg marsallbot van a tarsolyában, és ez hanyagul a vállára vetve.“

Pályája kezdetén írták ezt róla, amikor csillagként feltűnt a magyar írás égboltján. Ma hozzátehetjük, hogy a marsallbot jó kezekbe került. Mint Ady kortársa és Móricz mellett századunk legkiemelkedőbb magyar prózaírója megérdemelte, hogy a szlovák olvasó ezzel a szép könyvével jelentőségéhez méltóan megismerje.

Slovenský spisovateľ, 1964

(Utószó. *A vörös postakocsi* szlovák kiadásához.)